

უახლესი ისტორიის ცენტრი

ზვიად გაბსასუნიძე

პოდიუმი
მეცნიერება
ღიბეჩაშვი

თაყაიშვილი 1960: თაყაიშვილი ა., ფრაზეოლოგიურ ერთეულ-თა თარგმნის საკითხისათვის, ჟ. „ცისკარი“, 1960, № 8;

თაყაიშვილი 1966: თაყაიშვილი ა., როგორ ვუშველოთ ქართულ ენას, ჟ. „ცისკარი“, 1966, № 4;

თაყაიშვილი 1968: თაყაიშვილი ა., ენა ძველი, ენა ახალი, ჟ. „ცისკარი“, 1968, № 4.

თვარაძე, 1972: თვარაძე რ., გალაკტიონი, თბილისი, 1972;

Хаиров 2004: Хаиров Ш., Языковая рефлексия и лингвистическое мифотворчество Иосифа Бродского, НЛО, 2009, № 67;

Янгфельдт, 2012: Янгфельдт Б., Язык есть Бог, Заметки о Иосифе Бродском, изд. дом «Астрель», CORPUS, 2012.

ლევან ბებურიშვილი

ფილოლოგიის დოქტორი
შოთა რუსთაველის სახელობის
ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

ზვიად გამსახურდიას თეორიულ-ლიტერატურული
შეხედულებები
(რამდენიმე ასპექტი)

ლიტერატურისა და ხელოვნების თეორიულ პრობლემებზე ზვიად გამსახურდიას საგანგებო ტრაქტატები არ შეუქმნია, თუმცა მის მრავალფეროვან სამეცნიერო და ესეისტურ მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით სავსებით შესაძლებელია ავტორის ზოგად, თეორიულ-ლიტერატურულ შეხედულებებზე საუბარი.

ამჯერად შევეცდებით ნათელვყოთ ზვიად გამსახურდიას თვალსაზრისი რამდენიმე არსებითი საკითხის – მხატვრული ლიტერატურის არსისა და დანიშნულების, ლიტერატურათმცოდნეობის მეთოდოლოგიისა და თარგმანის თეორიული პრობლემების – ირგვლივ.

როგორია მხატვრული შემოქმედების სპეციფიკა? რა დანიშნულება აქვს, ზვიად გამსახურდიას აზრით, სიტყვაკაზმულ მწერლობას? ზ. გამსახურდიას ესთეტიკურ კონცეფციაში სინთეზირებულია კლასიკური ესთეტიკიდან, შუა საუკუნეების ქრისტიანული ღვთისმეტყველებიდან და მისი თანამედროვე დასავლური ლიტერატურათმცოდნეობიდან მომდინარე პრინციპები.

პოეზია, მხატვრული შემოქმედება ზვიად გამსახურდიასთვის, უპირველეს ყოვლისა, ლოგოსის მსახურებას წარმოადგენს. მისი შეხედულებით, ლიტერატურა, ერთი მხრივ, საზოგადოებრივი ცნობიერების ანარეკლად გვევლინება, ხოლო, მეორე მხრივ, კი – სიტყვაში შემოქმედის სულიერი გამოცდილების გაცხადებად: „პოეზიას ორი ასპექტი აქვს: ერთი, რომელიც პოეტის უშინაგანეს მე-სთან არის დაკავშირებული, რომელსაც მისი სულიერი ცხოვრება აძლევს ტონს და, მეორე, რომლითაც იგი უკავშირდება გარე სამყაროს, კოსმიურ და საზოგადოებრივ ყოფას“ (გამსახურდია 1991ბ: 268).

ზვიად გამსახურდია, ალიარებს ლიტერატურის კათარზისულ, ვნებათაგან განმნმედ მნიშვნელობას. შუა საუკუნეების ქრისტიან თეოლოგთა დარად მასაც მიაჩნია, რომ ჭეშმარიტი მწერლობა „სახისმეტყველებითი ღვთისმეტყველებაა“. ლიტერატურამ სახეობრივი აზროვნების გზით ხელი უნდა შეუწყოს მკითხველის სულიერ ამაღლებას, მარადიულთან, წარუვალთან თანაზიარებას. მწერლობისა და რელიგიის ღრმა, შინაგან კავშირზე ზვიად გამსახურდია მისი თანამედროვე დასავლური ლიტერატურათმცოდნეობის გამოცდილებაზე დაყრდნობით მსჯელობს. იგი წერს: „თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობის თვლიან, რომ სწორედ მითოსში და მეტაფორაში მჟღავნდება დანიშნულება და ფუნქცია ლიტერატურისა. ამ თვალსაზრისით ადამიანის სულიერი მოღვაწეობა შეითავსებს მეტაფორულ და მითოსურ აზროვნებას... ხატის, მითოსის გადმოცემით პოეზია რელიგიას, მსოფლჭვრეტას უახლოვდება“ (გამსახურდია 1991ა: 5).

ზვიად გამსახურდიას თქმით, მხატვრულ შემოქმედებაში წარმმართველია ადამიანის ზეინტელექტუალური უნარები, სულიერი გამოცდილება, ინტუიცია. იგი მიიჩნევს, რომ „პოეზია რეალობის ინტუიტიური ცხადქმნის შედეგი უფროა, ვიდრე ინტელექტუალური ტვინის ჭყლეტისა“ (გამსახურდია 1991ბ: 411), შემოქმედის ინტუიციური ჭვრეტა კი ხშირად ბევრად უფრო

ღრმად სწვდება რეალობას, ვიდრე ემპირიული განსჯა. ზვიად გამსახურდიას აზრით, ჭეშმარიტი პოეზია ყოველთვის ღრმად-სულიერია თავისი ბუნებით და რელიგიურ გამოცხადებასთანაა წილნაყარი. აქედან გამომდინარეობს კრიტიკოსის თვალსაზრისი იმის თაობაზე, რომ გაუმართლებელია სასულიერო და საერო პოეზიის ერთმანეთისაგან მკაცრი გამიჯვნა, რადგანაც საერთოა მათი თავნყარო: „ქართული რელიგიური პოეზიის შვილია საერო პოეზიაც. უნდა ითქვას, რომ ტერმინები „საერო“ და „სასულიერო“ მხოლოდ პირობითად უნდა ვიხმაროთ, არ არსებობს გარდაუვალი ზღვარი მათ შორის. არსებობს მხოლოდ ერთი ქართული პოეზია, რომელიც არა მარტო უხუცესთაგანია მსოფლიოში, არამედ უდიდესთაგანიც“ (გამსახურდია 1991ბ: 407).

საყურადღებოა ზვიად გამსახურდიას შეხედულება პოეტური ენის გენეზისის საკითხზე. იგი იზიარებს ნეორომანტიკულ-სიმბოლისტურ თვალსაზრისს ენაში მუსიკალური საწყისის პირველადობის შესახებ. ზ. გამსახურდიას თქმით, „ენა მუსიკალური სტიქიონის ცნობიერი გამოცხადებაა და არა მარტოდენ „ნიშანთა სისტემა“... კაცობრიობის პირველადი ენა მუსიკალური და ალოგიური იყო“ (გამსახურდია 1999ბ: 1). კრიტიკოსის აზრით, პოეტური ენა ქურუმთა მეტყველებიდან წარმოიშვა, ამ საკრალური ენის ნაშთები კი შემორჩენილია „უძველესი ქართული სიმღერების ალოგიურ ტექსტებში“ (გამსახურდია 1999: 1).

ზვიად გამსახურდიას თქმით, ჭეშმარიტმა პოეტმა უნდა დაიცვას ენაში მუსიკალურ-ესთეტიკური და აზრისმიერი საწყისების ბალანსი, რადგან „პირველის პრევალირებას გლოსოლოგიისა და ზაუმისაკენ მივყავართ, მეორისას – მშრალი ლოგიზირებისა და რეზონიურობისაკენ“ (გამსახურდია 1999: 1).

მხატვრული შემოქმედების ბუნების ზ. გამსახურდიასეულ ხედვასთანაა დაკავშირებული მისი თვალსაზრისი ლიტერატურათმცოდნეობის მეთოდის შესახებ. XX საუკუნის 70-იან

ნლებში აღნიშნულ საკითხზე მეტად საინტერესო პოლემიკა გაიმართა გურამ ასათიანსა და ზვიად გამსახურდიას შორის. ეს უკანასკნელი თავის პოლემიკურ წერილებში გაბედულად დაუპირისპირდა საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობის ოფიციალურ თვალსაზრისს, საბჭოთა კრიტიკის ცრუმეცნიერულ, სოციოლოგიურ მეთოდოლოგიას.

კრიტიკის მეთოდებზე მსჯელობისას ზ. გამსახურდია, უპირველეს ყოვლისა, ერთმანეთისაგან მკვეთრად მიჯნავს ჰუმანიტარულ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებს. მისი თქმით, ბუნებისმეტყველება უკავშირდება ემპირიულ სინამდვილეს, ფაქტების სამყაროს, ბუნებრივ მოვლენებსა და მექანიკურ მიზეზშედეგობრიობას, სადაც პიროვნების როლი, მისი შემოქმედებითი ინიციატივა უკანა პლანზე ინაცვლებს. მისგან არსებითად განსხვავდებიან ჰუმანიტარული მეცნიერებები და კერძოდ, – ლიტერატურათმცოდნეობა, რომელსაც მატერიალურთან კი არ აქვს საქმე, არამედ „ადამიანის სულის შემოქმედებით ნამოღვანართან, იმ ცხოველმყოფ იდეებთან, რომელნიც შობენ ლიტერატურას. აქ უმთავრესია პიროვნების როლი, მისი შემოქმედებითი ინიციატივა. ჭეშმარიტების კრიტერიუმიც აქ უფრო ესთეტიკურია, ვიდრე ფორმალურ-ლოგიკური, ვინაიდან ხელოვნება გამოცხადებაა ზელოგიური სინამდვილისა... პოეზია აბსოლუტური რეალობაა“ (გამსახურდია 1991ბ: 453).

შესაბამისად, ზ. გამსახურდია მიიჩნევს, რომ განსხვავებული უნდა იყოს ლიტერატურათმცოდნეობისა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა კვლევის მეთოდოლოგია. თუ ამ უკანასკნელის საფუძველს ემპირიული მეთოდი წარმოადგენს, ლიტერატურათმცოდნეობაში არსებითია კრიტიკოსის შინაგანი გამოცდილება, ინტუიცია. ზ. გამსახურდიას თვალთახედვით, კრიტიკა უფრო ხელოვნების დარგია, ვიდრე მეცნიერებისა, ამიტომაც კრიტიკოსს არანაკლებ ესაჭიროება შთაგონება და შემოქმედებითი სული, ვიდრე მწერალს: „კრიტიკა ხელოვნების დარგთაგანია, სადაც განუზომელი მნიშვნელობა

აქვს ინტუიტიურ წვდომას, შემოქმედებით გზნებას და სულის თავისუფლებას. ასეთია გოეტესეული, ემერსონისეული, ელიოტისეული გაგება კრიტიკისა“.

ზ. გამსახურდია იმასაც აღნიშნავს, რომ ინტუიციური მეთოდი მხოლოდ ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში როდია გამოსადეგი. მას დიდი მნიშვნელობა აქვს საბუნებისმეტყველო დარგისთვისაც. ადამიანის ინტელექტუალურ უნარებს თავისი მოქმედების ასე თუ ისე შეზღუდული სფერო გააჩნიათ, რომლის იქითაც ისინი უძღურნი არიან. ასეთ დროს ერთგება საქმეში, ზ. გამსახურდიას თქმით, ინტუიციური აზროვნება და იგი ავსებს, აშუქებს ცდისმიერ, პასიურ მოცემულობას.

კრიტიკისათვის ყველაზე შესაფერის ჟანრად ზვიად გამსახურდიას ესეისტიკა მიაჩნია, რადგან ესეიში ყველაზე უკეთაა შესაძლებელი კრიტიკოსის ინტუიციური მიგნებების, დაკვირვებების ობიექტივაცია, აზრის ლაკონიურად გამოთქმა, მწერლის შემოქმედების იმ თავისებურებათა მოხელთება და დახასიათება, რაც ძალზე რთულია ემპირიული მეთოდის მომარჯვებით: „ესეე, როგორც კრიტიკის ჟანრი, ფრიად პერსპექტიულია ამ მხრივ, – წერს ზ. გამსახურდია, – მასში ფართო გასაქანი აქვს გაბედულ, მხატვრულ აზროვნებას. ესეისტიკის არგუმენტებსაც არ უნდა მოვთხოვოთ ყოველთვის ანთროპოლოგიის, ფსიქოლოგიის, ფიზიოლოგიის ან სხვა რომელიმე ემპირიული მეცნიერების არგუმენტების ჩარჩოში ჩატევა“ (გამსახურდია 1991ბ: 452).

ზვიად გამსახურდიას ესეები ამერიკული და დასავლეთ-ევროპული მწერლობის კლასიკოსთა შემოქმედების შესახებ შესანიშნავი მაგალითია იმისა, თუ როგორი ოსტატობით შეიძლება გამოიყენოს კრიტიკოსმა ესეის ჟანრი თავისი სათქმელის გადმოსაცემად. ავტორის შინაგან გამოცდილებაზე, ინტუიციაზე დაფუძნებული კვლევის ბრწინვალე ნიმუშია ზ. გამსახურდიას ნაშრომი შუა საუკუნეების მისტიკური ძეგლის – „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“ – შესახებ, აგრეთვე – მონოგრა-

ფია „ვეფხისტყაოსნის“ სახისმეტყველება“. აქ ზ. გამსახურდია არ ერიდება გაბედული ჰიპოთეზების წამოყენებას, თუმცა ისინი მკვლევრის ფანტაზიის ლალ გაქანებას როდი ეფუძნება, არამედ ყოველთვის შინაგანი, ინტუიციური ლოგიკითაა გამყარებული.

დიდია ზვიად გამსახურდიას, როგორც მთარგმნელის დამსახურება ქართული კულტურის წინაშე. ქართული ლიტერატურა მან გაამდიდრა მსოფლიო კლასიკის უმნიშვნელოვანეს ნიმუშთა ბრწინვალე თარგმანებით. ზ. გამსახურდია აქტიურად იყო დაინტერესებული თარგმანის თეორიის საკითხებით და ამ თემაზე არაერთი კრიტიკულ-პოლემიკური წერილიც გამოაქვეყნა.

ზ. გამსახურდიას მთარგმნელობითი საქმიანობა ეროვნული ლიტერატურისა და ლიტერატურულ ურთიერთობათა განვითარების აუცილებელ კომპონენტად, კულტურული პროცესების მრავალფეროვნების ერთ-ერთ მთავარ პირობად მიაჩნია. თარგმანი, ისევე როგორც კრიტიკა, მისთვის, უპირველეს ყოვლისა, შემოქმედებითი მოღვაწეობაა. ზ. გამსახურდია ტერმინ „თარგმანების“ ძველ ქართულში დამკვიდრებული მნიშვნელობის აქტუალიზაციას ახდენს. ძველად „თარგმანება“ გულისხმობდა განმარტებას, ეგზეგეტიკურ საქმიანობას. „მთარგმანებელი“ ზ. გამსახურდიას თქმით, „ქართულ ენაზე ნიშნავს მაგს. ეს არის კაცი, გადმომთარგმნელი კაცთა ენაზე იდუმალის, გამოუთქმელის. „თარგმნა“ გულისხმობს ინტერპრეტაციას. ახსნას, გააზრებას და არამარტო გადმოღებას. იგი შემოქმედებითი წვის შედეგია და არა უბრალო განმეორება. ასეთ დროს ხელახლა იშვის ნაწარმოები, იგი სუნთქავს პირველყოფილი სისადავითა და მშვენიერებით“ (გამსახურდია 1991: 364).

მთარგმნელის ოსტატობა, ზ. გამსახურდიას აზრით, იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად მოახერხებს იგი მშვიდობით გასვლას „ზნკარედის სცილასა და თავისუფალი თარგმანის ქარიბდას შორის“ (გამსახურდია 1991ბ: 365). იგი მაღალ შეფასე-

ბას აძლევს შუა საუკუნეების ქართველ მთარგმნელთა მოღვაწეობას და აღნიშნავს, რომ სადღეისოდაც მისაღებია გიორგი მთაწმინდელის მთარგმნელობითი მეთოდი, დედნისადმი მისი მიდგომა. „კლებისა და შემატების“ პრინციპი, გამართლებულია იმ შემთხვევაში, როდესაც მთარგმნელის წინაშე დგება ქართული ენის ბუნებრიობის დაცვის აუცილებლობა. ზ. გამსახურდია მიიჩნევს, რომ მთარგმნელის უპირველესი ამოცანა უნდა იყოს არა ცალკეული სიტყვებისა და ფრაზების ზედმინვენითი კოპირება, არამედ დედნის პოეტური ჩანაფიქრისა და საერთო სულის შენარჩუნება. მთარგმნელი ვალდებულია გაითვალისწინოს ავტორის შემოქმედებითი ბუნება და მოახერხოს შექმნას „ცოცხალი ექვივალენტი ნაწარმოების სტილისა“ (გამსახურდია 1991ბ: 365).

ცალკეულ შემთხვევებში ზვიად გამსახურდიას გამართლებულად მიაჩნია ლექსის პროზაული თარგმანი. იგი ითვალისწინებს თანამედროვე დასავლური მთარგმნელობითი ხელოვნების გამოცდილებას და აღნიშნავს, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში, ტექსტის სირთულის გამო, შეუძლებელია პოეტური ნიმუშების ლექსითი ფორმით თარგმნა. ასეთ დროს გამოსავალია პროზაული თარგმანი, რომელიც, რა თქმა უნდა, განსხვავდება პნკარედისაგან და ბევრად უფრო შემოქმედებითია თავისი ხასიათით. ზ. გამსახურდია იმედოვნებს, რომ ჩვენს სინამდვილეშიც თანდათან დამკვიდრდება დიდი პოეტების პროზად თარგმნის ტრადიცია.

საინტერესოა ზვიად გამსახურდიას შეხედულებები მთარგმნელის ენობრივი ორიენტაციის საკითხზეც. ზვიად გამსახურდიას მიერ თარგმნილი „ილიადის“ პირველი ქების თარგმანს თავის დროზე კრიტიკული წერილით გამოეხმაურა ცნობილი ენათმეცნიერი ალექსი ჭინჭარაული, რომელმაც მთარგმნელი არქაული სიტყვების ქარბად გამოყენებაში დაადანაშაულა. ზვიად გამსახურდიამ არგუმენტირებული პასუხი გასცა ცნობილ მეცნიერს. გამსახურდიას საპასუხო წერილში ნათლად გა-

მოვლინდა მისი მთარგმნელობითი კრედიტო და ენობრივი ორიენტაცია.

ალექსი ჭინჭარაული ზვიად გამსახურდიას ადრეულ ენობრივ მოღვაწეობაზე „ძველი და ახალი ქართულის უღვთოდ აღრევაში“, რის შედეგადაც „მთარგმნელის ენა აღარც ძველია და აღარც ახალი“. ამ ბრალდების საპასუხოდ ზვიად გამსახურდიამ მიუთითა, რომ ძველი და ახალი ენობრივი ფორმების ინტეგრაცია, ორგანული შერწყმა აუცილებელი პირობაა, ერთი მხრივ, ენის განახლება, მეორე მხრივ კი, ენობრივი ტრადიციის შენარჩუნებისა, რაც მთარგმნელის მნიშვნელოვანი ამოცანაა.

ამავე პოზიციიდან ეკამათებოდა ზვიად გამსახურდია არლი თაყაიშვილს, რომელიც ასევე ილაშქრებდა თარგმანებში არქაული ფორმების გამოყენების წინააღმდეგ. გამსახურდია აღნიშნავდა, რომ არ იყო სწორი ენათმეცნიერთა მხრიდან ქართული ენის დაყოფა ძველ და ახალ ქართულ ენად, ვინაიდან ყველა მნიშვნელოვანი მწერალი ერთი და იმავე „ენობრივი გასაღებით“ წერს და „მეოცე საუკუნის მწერლების ენას იგივე ლექსიკური ბაზისი აქვს, რაც ცურტაველსა და მერჩულეს“. ზვიად გამსახურდია მიუთითებდა არლი თაყაიშვილს, რომ არქაიზმი სხვა და პოეტიზმი – სხვა. მისი თქმით, ზოგიერთ მკვლევარს რაც არქაიზმი ჰგონია, ის სინამდვილეში პოეტიზმია – აწეული ინტონაციური ელფერის მქონე სიტყვა, რომელიც ქმნის ამაღლებულ განწყობილებას.

ზვიად გამსახურდიამ თავის თარგმანებში მოახდინა საკუთარი თეორიული თვალსაზრისის პრაქტიკული რეალიზაცია და არქაიზებული სტილით, ძველი ქართული ენის ლექსიკური საუნჯის აქტიური გამოყენებით მოახერხა მკითხველისათვის ეგრძნობინებინა პოეტური სურნელი ამაღლებული ქართული ენისა.

ზვიად გამსახურდიას გამოკვლევების, წერილებისა და ესეების კითხვისას ვრწმუნდებით, რომ მათ ავტორს თანამედროვე დასავლური ლიტერატურათმცოდნეობის დონეზე

შეეძლო მსჯელობა ესთეტიკისა და კრიტიკის აქტუალურ პრობლემებზე.

დამოწმებანი:

გამსახურდია 1991ა: გამსახურდია ზ., „ვეფხისტყაოსნის“ სახისმეტყველება, თბილისი, 1991;

გამსახურდია 1991ბ: გამსახურდია ზ., წერილები, ესსეები, თბილისი, 1991;

გამსახურდია 1999: გამსახურდია ზ., მთვარის ნიშნობა (ლექსები), თბილისი, 1999.